

Видатні Вчені

Олекса Вінтоняк

БОРИС ДМИТРОВИЧ КРУПНИЦЬКИЙ, 1894-1956

Тридцять років тому (5 червня 1956) відійшов у вічність видатний історик України — проф. д-р Борис Дмитрович Крупницький. Він народився 24 липня 1894 р. в Медведівці, Чигиринського повіту на Київщині. Батько його, Дмитро Юліанович, був псаломщиком. Родина в нього була велика й, щоби здобути засоби на прожиток її, працював в асекураційному агентстві в м. Черкасах. Борис ходив до гімназії в Черкасах і зробив там же матуру в липні 1913 року. Потім вписався на історико-філологічний факультет Київського університету св. Володимира і відвідував його в 1913-1916 рр. В цьому університеті слухав виклади «російської історії» (до якої входила й історія України) в професорів М.В. Довнар-Запольського, В.Ю. Данилевича та інших. В часі самостійности української держави вислухав ще в цьому університеті зимовий семестер 1918-1919 р. У наслідок воєнних подій не було можливости даліше продовжувати студії, Крупницький вступив до української армії і в її рядах боровся за державну суверенність України. По зайнятті українських земель московськими червоними військами Борис Крупницький разом з частиною української армії пішов на еміграцію, до Польщі, а звідси перейшов до Німеччини. У Німеччині працював у селянина, як звичайний робітник у місцевості Гіммельпфортен, недалеко Гамбургу. Там познайомився з Маргаретою Шпрекельзен і з нею одружився.

В 1925 р. переїхав до Берліну і восени почав вчити німецьку мову в Інституті для чужинців (Institut für Ausländer) Берлінського університету. Інститут закінчив наступного року з відзначенням, що давало йому право до університетських студій у Німеччині. Крупницький використав цю нагоду і вписався на зимовий семестер 1926-1927 Берлінського університету.

Восени 1926 р. в Берліні засновано Український Науковий Інститут, якого завданням було, крім наукової діяльности, допомагати матеріально тим українським студентам, які студіювали на високих школах у Німеччині. Борис Крупницький, як студент Берлінського університету, одержав стипендію УНІ і завдяки тому міг продовжувати навчання. Обов'язки стипендіята були подвійні: слухати лекції і брати участь у семінарах на німецьких університетах та слухати виклади найменше двох професорів Інституту. Крупницький вибрав Д. Дорошенка і І. Мірчука.

На Берлінському університеті Крупницький слухав виклади проф. Геча, Штеліна й інших з східньо-європейської історії, подавані з російської точки зору. Знання історії України здобував Крупницький в УНІ, слухаючи лекції проф. Дмитра Дорошенка. За його порадою Крупницький вибрав

тему своєї докторської дисертації про Енгеля, як історика України. Проф. Отто Геч затвердив цю тему, що мала назву «Johann Christian von Engel und die Geschichte der Ukraine». Крупницький успішно захистив докторську працю і промовався на доктора філософії, з ділянки історії на Берлінському університеті (26 червня 1929 р.) Докторський іспит зложив «*magna cum laude*».

По закінченні Берлінського університету, проф. Д. Дорошенко запросив д-ра Б. Крупницького на асистента при його кафедрі історії України в УНІ. Як асистент він опрацьовував історичні наукові розвідки на різні теми, друковані в українських та німецьких журналах. Деякі його праці були також зачитувані й дискутовані в семінарах УНІ. Одну доповідь — розвідка про гет. Івана Мазепу на основі сучасної йому німецької літератури, якмога поширив, і вона була прийнята для габілітації («Гетьман Мазепа в світлі німецької літератури його часу»). Габілітувався в Українському Вільному Університеті у Празі в 1932 р. з історії України та східноєвропейської історії у проф. Д. Дорошенка та проф. Д. Антоновича.

В 1933 році Крупницький повернувся до Берліну і працював як науковий співробітник і член професорської колегії в Українському Науковому Інституті й довгі роки (1933-1945) викладав там історію України переважно в німецькій мові. Вільний час використовував для просліджування джерел відносно історії України в Пруській державній бібліотеці Берліну та в Дрезденським державному архіві. Він захопився історією шведсько-українських відносин кінця XVII та початку XVIII стол. і, щоби можна було розсліджувати шведські архівні джерела, вивчив шведську мову.

Завдяки знанню шведської мови Крупницький простудював шведські джерела у Стокгольмському державному архіві, які відносилися до часів Мазепи та Пилипа Орлика й написав обширну монографію про Пилипа Орлика «Гетьман Пилип Орлик, 1672-1742» (252 ст.), а також і про гетьмана Івана Мазепу в німецькій мові *Hetman Mazepa und seine Zeit (1687-1709)*, (Leipzig, 1942, 260 S.). У цій книзі автор показує нам добу Мазепи не в кривому дзеркалі російської імперської історіографії, але в правдивому світлі — на тлі тодішніх політичних відносин в Європі.

В розвідці «Мазепа і советська історіографія» (*Український збірник*, Інституту для вивчення СССР, Мюнхен, 1955, книга 2) Крупницький документально доводить, що советська історіографія в ставленні до Мазепи повернулася до старих позицій російської історіографії, представляючи Мазепу як зрадника. Советський історик В. Шутий, наприклад, у статті «Измена Мазепы» зводить політичну діяльність Мазепи до особистої його вдачі. Крупницький пише: «Це не можна назвати дослідницькою працею, а проклямацією певних тез, у першу чергу тези про непорушність зв'язку України з Москвою» (*ibid.*)

Б. Крупницький в своїй студії *Мазепа в світлі психологічної методи* (Збірник I, УВАН, Авгсбург, 1949) подає загальні підсумки своїх дослідів:

Мазепа був українським державним мужем, а це важило більше, ніж те, що він залежав від Москви, і в очах царя, можливо, не значив більше якогось генерал-губернатора. Він стояв на чолі України, він був наступником ряду українських гетьманів, починаючи з Богдана Хмельницького. Через те і його політика була традиційно гетьманською політикою... Отже ми зрозуміємо Мазепу як історичного

діяча тоді, коли візьмемо центральною ідеєю його діяльності традиційну оборону прав і свобод України, коли подивимося на нього як на українського державного мужа, вибраного гетьмана України. З цього штандпункту і його орієнтація на шведів — головне й останній акт його діяльності — виглядатиме як крок, яким гетьман хотів закріпити права і свободи України, бо вони стояли під загрозою знищення з боку Москви...

Своїм студіям доби гетьмана Івана Мазепи та його сучасників Крупницький присвятив коло 40 праць.

Борис Крупницький, після дослідження Мазепинської доби, переходить до попередніх часів, які залишили світлу традицію української державности — доби Хмельниччини. Їй присвятив кілька статей і зредагував збірник «В 300-ліття Хмельниччини». Особу гетьмана Богдана Хмельницького ставить високо, як будівничого Української незалежної держави, який вдало вів складну закордонну політику в тодішніх тяжких часах для «молодої» української держави.

Дальше вивчає Крупницький добу спадкоємців Мазепи на гетьманському престолі. Присвятив їй низку статей і опублікував обширну монографію *Гетьман Данило Апостол і його доба (1727-1734)*. Багато джерельного матеріалу для цієї праці знайшов у газеті «Фама», яка виходила в Німеччині в часі гетьманування Данила Апостола.

Праці Крупницького, почавши з Хмельниччини до ліквідації гетьманату, — це великий цикл з Гетьманської держави. Вони насичені ідеєю незалежної української держави та ідеєю боротьби для цього великого постуляту.

Борис Крупницький досліджував також становище православної Церкви за Гетьманської держави. В статті «Гетьмани і православна церква в Українській державі XVII-XVIII стол.» він подає огляд взаємовідносин між гетьманами і Церквою, та обґрунтовує прикладами. За часів занепаду гетьманської влади — доба гетьмана Івана Брюховецького і гет. Івана Самойловича, коли українську церкву передано під юрисдикцію московському патріархові (1685 р.) — наступив занепад також у православній церкві. Така доля була в православній церкві і за гетьманування Івана Скоропадського, коли цар Петро I скинув з київського престолу митрополита Йоасафа Кроковського (1718). Коли гетьманська влада стояла на певній висоті (була міцна) за гетьманів Богдана Хмельницького та Івана Мазепи, українська православна церква також процвітала — мала визначно-гідне місце в Українській гетьманській державі.

Борис Крупницький належав до тихих і скромних українських науковців, що стало доповнював свої знання дослідними матеріалами. Він, чи не один із перших українських істориків, оформив історіософію української історії й написав кілька праць із цієї ділянки історичної науки: «До методологічних проблем української історії», УВАН, Авгсбург, 1946; «Основні проблеми історії України», УВУ, Мюнхен, 1955 (217 ст.); «Історіознавчі проблеми історії України» (збірник статей), УВУ, Мюнхен, 1959.

Не можна оминати великих заслуг Б. Крупницького в пропагуванні української науки для чужомовних читачів. Біля 25% його праць появилися в англійській, а здебільша в німецькій мовах. Вони друкувалися в ан-

гійських та в багатьох німецьких журналах, а також у виданнях УНІ в Берліні. Серед німецькомовних видань найбільша праця, це історія України — (*Geschichte der Ukraine von den Anfängen bis zum Jahre 1917*, Verlag Otto Harrassowitz, Leipzig, 1939, 324 S.; Zweite revidierte Auflage, Verlag Otto Harrassowitz, Leipzig, 1943, und dritte durchgesehene Auflage, Verlag Otto Harrassowitz, Wiesbaden, 1963).

Борис Крупницький, після габілітації на УВУ в Празі (1932 р.), переїсся на сталий побут до Берліну, але контактів із своєю «Alma mater» не зривав і їздив туди читати лекції з історії України. На УВУ перейшов усі наукові щаблі: 1932 р. — приватний доцент, 1941 — надзвичайний професор, 1944 р. — звичайний професор. По перенесенні Українського Вільного Університету з Праги до Мюнхену, проф. Крупницький знову читав виклади на цьому університеті (від 1946 р.) з різних ділянок нашої історії: Мазепинська доба, часи Орликів, історіософія української історії та на інші теми.

Проф. Борис Крупницький, як педагог, користувався великою пошаною в студентів і тому мав найбільшу кількість слухачів. Говорив він дуже спокійно, зрівноважено, а свої глибокі думки з історичних проблем висловлював звичайно простими словами. Для студентів був дуже приступний та радо давав виснаження на не завжди зрозумілі їм історичні проблеми та поради в писанні семінарійних праць.

Дотепер пам'ятаю дуже цікаві виклади проф. Крупницького про соціальні проблеми в київській державі. На основі своїх досліджень вчений говорив, що в українській київській державі не було місця на феудалізм, бо в ній процвітало більше купецтво, ніж хліборобство, а феудалізм міг розвиватися лише в сільськогосподарській державі. Однак же в литовсько-руській добі в Україні феудалізм потрохи розвивався. Община в Росій, на думку Крупницького, це безперечно типовий зразок феудалізму.

Коли проф. Б. Крупницький приїжджав до Мюнхену для читання викладів на УВУ, то мешкав переважно в оселі українських колишніх політичних в'язнів та українських студентів (в «Фюріхшуле»). Разом із мешканцями, яких на кімнаті було понад 16, споживав скромну вечерю, а потім розмовляв із присутніми на різні історичні теми. Ніким не гордив, чи то це був слухач викладів на УВУ, чи то проста людина, з кожним ввічливо бесідував. Не любив так званих наукових дилетантів і часто в розмові зі мною нарікав на відповідальних редакторів «ЛНВ», що вони без його дозволу «валашили» його статті, які він давав до цього журналу.

Проф. Борис Крупницький має великі заслуги для української науки та культури й його ім'я як історика здобуло загальне визнання. В 1938 році його було обрано на закордонного співробітника Варшавського Українського Наукового Інституту і того ж року — дійсним членом Наукового Товариства ім. Шевченка в Львові. В 1946 р. стає дійсним членом Української Вільної Академії Наук та членом Інтернаціональної Вільної Академії Наук у Парижі (з 1951 р.). З 1946 р. був членом та науковим співпрацівником Науково-Дослідного Інституту Української Мартирології у Мюнхені та членом і співпрацівником Церковно-Археографічної Комісії Апостольського Візитатора для українців у Західній Європі.